SBORNÍK
2018

Národního památkového ústavu
územního odborného pracoviště
v Olomouci

NÁRODNÍ
PAMÁTKOVÝ
ÚSTAV

SBORNÍK
2018

Národního památkového ústavu
územního odborného pracoviště v Olomouci

NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV | ÚZEMNÍ ODBORNÉ PRACOVIŠTĚ V OLOMOUCI

Sborník 2018
Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Olomouci

Vydal Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Olomouci v roce 2019 jako sborník tematických příspěvků.

Náklad 400 kusů. Neprodejné.

Redakční rada: Mgr. Ondřej Belšík, PhDr. Pavel Michna, Vlastimil Staněk.
Grafická úprava, sazba a tisk: SUGESTO s.r.o., Hálkova 1287/37, 779 00 Olomouc.
Za správnost příspěvků odpovídají autoři.

Na titulní straně zdobný prvek novogotické hrobky Vincenze Priessnitze v Jeseníku.
Foto Ing. Eva Pulkrtová.

ISBN 978-80-86570-32-7

OBSAH

Úvodní slovo ředitele **5**

Studie

Archeologické nálezy z katastru obce Savína na Litovelsku
Karel Faltýnek 9

Nálezy novověkých ženských článkových opasků na Bouzovsku
Karel Faltýnek, Pavel Šlézar 29

Historismus na jesenicku a jeho architektonické skvosty
Eva Pulkrtová 37

Architektura lázní Teplice nad Bečvou v 1. polovině 19. století
Robert Šrek 53

Tajemný hrad Pleče
Jitka Štáblová 75

Obnovy a restaurování

Obnova střech zámku v Čechách pod Kosířem
Ondřej Belšík 91

Rekonstrukce domu Na Hradě č. o. 5 v Olomouci
Jan Kubeš 97

Oprava sanktusníkové věže kostela sv. Mikuláše v Horce nad Moravou
Dobroslava Neckařová 111

Zpráva o dokončení opravy hradeb v Mohelnici
Jitka Štáblová 121

Zprávy a informace

Nominace na cenu Patrimonium pro futuro 133

Veletrhy, výstavy, přednášky, akce, účast na akcích 134

Prohlášení věcí nemovitou kulturní památkou 136

Zusammenfassung **138**

Bibliografie **142**

J. Hesse podle J. H. A. Gallaše, Propast u Teplic nad Bečvou, 1819, mědirytina. Podle Nesrsta, K. Das Bad Teplitz und dessen Mineralquellen bey Weißkirchen in Mähren. Olmütz 1820.

ARCHITEKTURA LÁZNÍ TEPLICE NAD BEČVOU V 1. POLOVINĚ 19. STOLETÍ

Robert Šrek

Úvod

Historií architektury lázní Teplice nad Bečvou se průkopnicky zabýval Pavel Zatloukal.[1] Zde předkládaná studie navazuje na výsledky jeho bádání a zaměřuje se zevrubněji na 1. polovinu 19. století. Pramennou základnu tvoří archivní písemnosti z fondů dietrichsteinských velkostatků Hranice a Lipník nad Bečvou, deponovaných v Zemském archivu v Opavě, pobočce Olomouc.

Pozoruhodná a zajímavá není na této kapitolce z dějin lázeňské architektury ani tak výsledná podoba staveb, jako spíše samotný proces plánování a okolnosti, které jejich vznik doprovázely. Závěrečné vzezření staveb nebylo výsledkem jednoduchého přímočaré-ho zhmotnění architektova plánu. Předcházela mu úporná a vleklá úřední mašinerie, na níž se podílely jednotlivé složky administrativy, které měly s Teplicemi nad Bečvou co do činění a které plán připomínkovaly. Majitelé velkostatku, Jan Karel kníže z Dietrichsteina-Nikolsburgu, hrabě z Proskau-Leslie (1728–1808), a jeho syn František Josef kníže z Dietrichsteina-Nikolsburgu, hrabě z Proskau-Leslie (1767–1854), totiž ponechávali chod panství na svých zástupcích, poradcích, úřednících a jednotlivých úřadech.[2]

Pro pochopení výchozí situace 19. století nejprve v krátkosti načrtnu skicu stavebního rozvoje lázeňského místa v 18. století, tematiku avizovanou v názvu článku poté rozdělím do třech částí zaměřených na lázeňský dům, lávku/most přes řeku Bečvu a krajinářské úpravy lázeňského prostoru.

18. století

Lázně v Teplicích nad Bečvou existovaly již ve 2. polovině 16. století. Od roku 1622 náležely Dietrichsteinům, kteří je získali v rámci konfiskací po bitvě na Bílé hoře a vlastnili po další tři staletí. Za třicetileté války ovšem zpustly a byly poničeny.[3] Nová etapa v jejich vývoji nadešla až v 18. století. Stavební růst lázeňského areálu v této době zůstává zahalen rouškou tajemství, archivní zprávy o něm vypovídají spíše nepřímo a útržkovitě. Vyplývá z nich ale jedna podstatná skutečnost: na pomyslném žebříčku preferencí Dietrichsteinů lázně nestály nikterak vysoko.

Pronajímaly se, nedbalo se na jejich rozvoj a v nabídce tím pádem neuspokojovaly požadavky klientely. Podívejme se nyní na to málo, co o architektuře v Teplicích nad Bečvou v 18. století můžeme konstatovat.

Roku 1715 vrchní hejtman Joseph von Rauttenberg zpravil Waltera Xavera knížete z Dietrichsteina-Nikolsburgu (1664–1738) o tom, že nechal v Teplicích postavit novou lázeňskou budovu se čtyřmi pokoji pro hosty a stáje pro šest koní. Přijal také hostinského, aby tam čepoval panské pivo. A protože šlo dobře na odbyt, dal udělat sklep na dva sudy. Byly to právě výnosy z prodeje tohoto oblíbeného nápoje, které v 18. století poutaly pozornost vrchnosti, nikoliv léčba. Pouze na papíře se hejtman zaobíral provedením lávky z dvanácti trámů přes řeku Bečvu, jež měla usnadnit příchod do lázní.[4]

Z roku 1731 se zachovala zpráva vrchního hejtmana Böhma, podle níž Teplice prosperovaly. Blahodárné účinky pramene vstoupily ve známost a začali sem přijíždět hosté z vyšších společenských kruhů. Mezi nimi se objevili mimo jiné dva rotmistři, slečna hraběnka von Herberstein, páni z Wipplernu, z Harassu a z Tetzlernu, slečna Skrbenská, obchodníci z Opavy, poštmistr z Ratiboře, opolský zemský sekretář a baron Petřwaldský z Buchlova. Takové shromáždění urozených osob přirozeně kladlo na lázně zvýšené nároky. Bylo proto zapotřebí uvést přízemní lázeňskou budovu o délce dvaceti sáhů a šířce čtyři a půl sáhu do přiměřenějšího stavu a vybudovat nové dřevěné patro s kvartýry pro hosty. Po straně této budovy pak měl být vystaven šenk s pořádným sklepem.[5]

Roku 1766 si na poměry v lázních stěžoval Karlu Maxmiliánu, knížeti z Dietrichsteina-Nikolsburgu (1702–1784), Friedrich hrabě von Sinzendorf. Příchozí se mohli ubytovat pouze v sedmi pokojích, jež byly pro vysokou návštěvnost přes léto plně obsazené, a tak mnozí vyšli naprázdno. Jedna kuchyně sot-

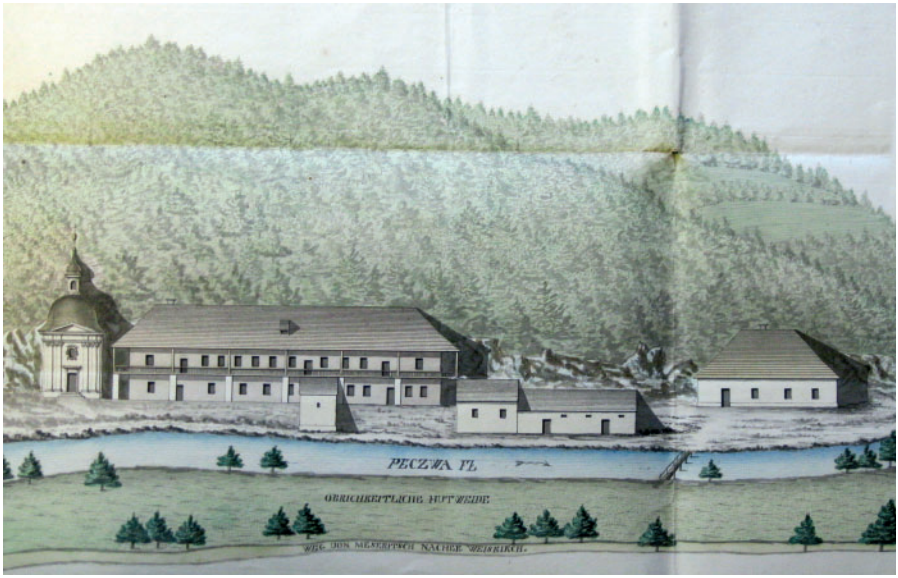

1 Jan Sarkander Thalherr, Situační plán lázní Teplice nad Bečvou, 1802, Zemský archiv v Opavě, pob. Olomouc, Velkostatek Hranice, inv. č. 522, sign. 121, karton 158. Foto Robert Šrek.

va pokryla potřeby více než jedné partaje. Scházelo místo pro uschování vozů. Na nekrytý pramen pršelo a léčivá voda ztrácela na síle. Sinzendorf doporučoval rozšířit lázně až k hostinci, což by při užití hrázděného zdiva ani nebylo drahé; investice by se pak díky rušnějšímu léčebnému provozu brzy finančně rentovala.[6] V 60. letech 18. století proběhlo tzv. I. vojenské mapování, podle něhož teplické lázně sestávaly ze dvou budov postavených na půdorysu zrcadlově obrácených písmen E a C.[7]

Z roku 1775 pochází kaple sv. Peregrina, jediná spolehlivě datovaná a současně jediná dodnes stojící barokní budova v Teplicích. Postavena byla podle návrhu knížecího stavitele Jana Karla Hromádka.[8]

Necelé desetiletí později, roku 1784, nabádal krajský fyzik Heinrich Gerard vrchnost k tomu, aby byl vývěr pramene lépe zajištěn a u něj se postavilo kamenné ohrazení, dále upozorňoval na prospěšnost vystavění dalších pokojů pro hosty.[9] S úpravou výtoku minerálního zřídla tehdy souhlasil vrchní úředník Klimpel, se zbudováním pokojů ale radil vyčkávat, zdali vzroste množství zájemců o lázně. Stávající podoba pro něj byla dostačující: hostinský a donašeč vody vlastní bydlení měli, hostům prozatím sedm cel v přízemí a šest místností v patře stačilo.[10] Nesplněným přáním po celé 18. století byla stavba lávky přes Bečvu.[11]

Jak vidno, o cíleném systematickém architektonickém rozkvětu Teplic nad Bečvou v 18. století nemůže být řeč. Na konci tohoto věku se lázně nacházely ve značně sešlém stavu.[12] Na jejich úpadek po čase vzpomínal Josef Heřman Agapit Gallaš: *„Budova byla tak zanedbána, že skoro všechny pokoje a koupelny byly bez zámků a závor, bez stolů a komod, bez závěsů a okenic. Dokonce v některých koupelnách byla zeď tak děravá, že koupající hosté byli obtěžováni drzými pohledy nectných uličníků.“*[13]

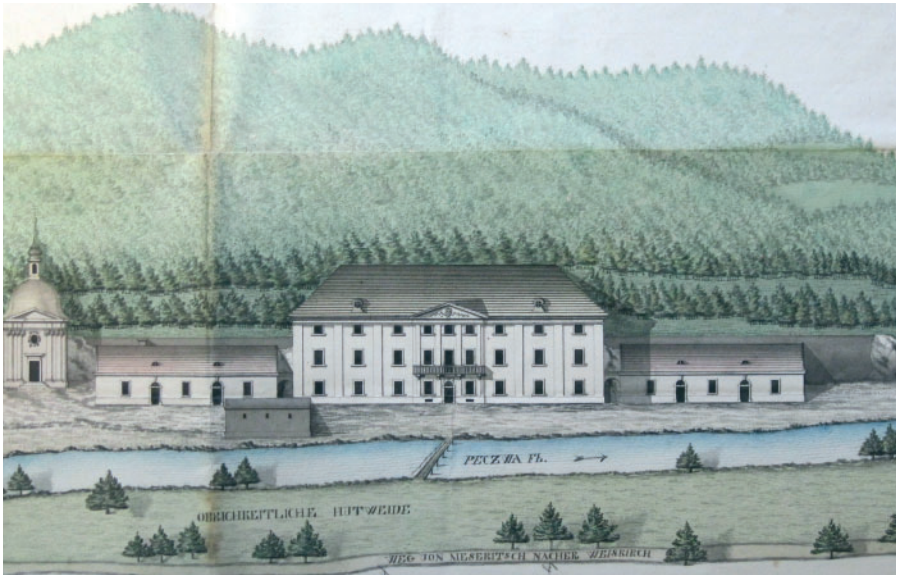

② Jan Sarkander Thalherr, Návrh nového lázeňského domu v lázních Teplice nad Bečvou, 1802, Zemský archiv v Opavě, pob. Olomouc, Velkostatek Hranice, inv. č. 522, sign. 121, karton 158. Foto Robert Šrek.

Lázeňský dům

Co se týče lázeňského domu, naděje na lepší zítřky svitla v roce 1802. Hospodářský úřad v Hranicích plédoval u Jana Karla knížete z Dietrichsteina-Nikolsburgu pro to, aby zchátralý objekt „*ze dřeva a slepených hrud hlíny*“ srovnal se zemí a přikázal postavit jej z gruntu nově. Od prvopočátku byl totiž chybně navržený a šlendriánsky provedený, koupelny v něm byly úzké, bylo v nich temno, voda se musela dovnitř i ven nosit ve vědrech, což znamenalo jen námahu navíc a způsobovalo nečistotu. „*Řádný a pohodlný lázeňský dům*“ nadto sliboval vyšší zisky z pronájmu. Jelikož úřad nedisponoval žádným zkušeným odborníkem, žádal vrchnost o delegování vlastního stavebního mistra či o souhlas k angažování přespolního experta. Z Vídně bylo svoleno, aby hraničtí kontaktovali schopného „*stavebního mistra z okolí*“, přitom aby ale pamatovali, „*že tyto lázně bude navštěvovat pouze publikum z města Hranice, nanejvýše něco málo cizích ze sousedství*“. Jinak řečeno – s náklady se to nemělo přehánět.[14]

Dne 9. října roku 1802 se k lázeňské budově v Teplicích nad Bečvou vyjádřil Jan Sarkander Thalherr (1747–1835), inženýr a architekt, který byl činný zejména jako městský a vrchnostenský stavitel na fulneckém panství a od roku 1803 jako architekt olomouckého arcibiskupství. Na Hranicku už v letech 1789–1790 a patrně i poté působil v komisi pro úpravu pozemkové daně při krajském úřadě přerovského kraje v Hranicích. Věnujme Thalherrovým slovům a plánům patřičný zájem, jde o nejstarší fundovaný popis architektury ve zdejších lázních.[15] Na kolorovaném situačním plánu zobrazujícím lázně ve směru od Propasti přes řeku Bečvu zachytil při pohledu zleva doprava ① následující objekty: kapli sv. Peregrina, podlouhlou lázeňskou budovu, před ní dřevěný přístřešek nad pramenem, dále židovské lázně se dvěma vanami, které sousedily pod jednou střechou přímo se stájemi, a konečně hostinec s šenkem a sklepem, kde unikaly sirné páry. Je vidět, že úzký levý břeh údolí, sevřený na jedné straně řekou Bečvou a na druhé straně skalnatým úpatím zalesněného kopce, podmiňoval protáhlý tvar lázeňské budovy a její orientaci souběžně s tokem. Kolem jejího prostého, nijak nezdobeného průčelí, obíhala dřevěná veranda nesená zděnými pilíři. Přízemí bylo přepaženo pěti příčkami. V levém rohu přebýval lázeňský mistr, ve střední části se nacházelo vedle kuchyně schodiště do prvního patra. Dvanáct van při zadní straně bylo odděleno ponejvíce dřevěnými příčkami. V patře s prkennými stěnami se nabízelo bydlení v šesti pokojích, dostupných ze dvou společných předsíní; uprostřed ústilo schodiště do předsíně s kuchyní, nalevo od ní byla menší jídelna. Špatný stav budovy bil do očí. Kamenné zdi v přízemí byly vlhké, místnosti roubeného horního patra měly ztrouchnivělé záklopové stropy, protože se tu koupalo ve vanách, střecha se zdála na spadnutí.

Aby Thalherr vyloučil nedostatky lázní (málo ubytovacích místností a jejich užívání coby koupelen, zdraví ohrožující hostinec, limitující terénní podmínky), přišel s návrhem takřka všechno v Teplicích asanovat a udělat znovu ②. Idea to byla skutečně velkorysá, vyjma kaple sv. Peregrina by nezbyl kámen na kameni. Novou architektonickou dominantu pojal jako rozsáhlou stavbu sestávající z hlavní budovy vysoké tři podlaží a široké na devět okenních os, z níž vybíhají dvě přízemní křídla po stranách. Tři střední osy průčelí zdůraznil mělce předstupujícím rizalitem, členěným v rychlém sledu lizénami, akcentovaným v prvním patře kamenným balkonem (s železnou mříží) na krakorcích a vrcholícím nad korunní římsou trojúhelným štítem s heraldickou dekorací dvou vinařských nožů rodu Dietrichsteinů. Zbývající plochu průčelí po stranách rizalitu zamýšlel provést s větším rozestupem mezi okny, čemuž odpovídalo použití širších lizén. Půdorysně byla budova podélně trojtraktová s centrální

chodbou. V přízemí tuto chodbu v úseku za rizalitem přerušoval šenk s vedlejší místností a kuchyní, dále zde bylo umístěno dvanáct koupelen v předním traktu a čtyři koupelny v zadním. Počítalo se s tím, že se do kádí z modřínového dřeva, stažených železnými obručemi, bude dle libosti napouštět teplá a studená voda. V prvním patře měl prostor nad šenkem sloužit jako jídelní sál. Vstupovalo se do něj přímo z chodeb, z nichž rovněž vedly dveře do devíti pokojů a na toalety. Poslední patro zůstalo vyhrazeno ubytování v jedenácti pokojích a toaletám. Podlaží byla propojena dvojicí schodišť v zadním traktu, která zpřístupňovala z mezipatrových podest venkovní prostranství za budovou. K hlavní budově osově symetricky přiléhala přízemní křídla – levé se zázemím lázeňského a čtyřmi židovskými koupelnami, pravé se stájemi pro dvanáct koní. Mezi těmito křídly se dalo projít suchou nohou, chodbou přisazenou ze zadní strany hlavní budovy. Domeček s kotlem pro ohřev vody si Thalherr představoval jako samostatnou stavbu. Strmý skalnatý terén za budovou vyžadoval odstřelit, srovnat a založit zde alej.

Neskromně dimenzovaným měřítkem a architektonickým řešením je tento projekt ojedinělý. Lázeňská architektura spadala především do kategorie architektury užitné, na kterou se nevydávaly veliké sumy peněz. Obecně bylo v lázních realizováno poskrovnu staveb, jež svým vzhledem překračovaly meze utilitárnosti ve prospěch uměleckého ztvárnění.[16] V moravském a slezském regionu existoval jediný soudobý pendant, který lze poměřovat s ambicemi Thalherrova projektu: Jánské Koupele vzniklé v letech 1811–1816 nedaleko Opavy.[17] Ty byly ovšem postaveny z levnějšího dřevěného materiálu a jejich hlavní budova se od té z Thalherrova návrhu odlišovala jednak stylově,[18] jednak půdorysně.[19] Až mnohem později vyrostla na sledovaném území další rozměrná stavba, lázeňský dům v Gräfenbergu z let 1838–1839. Po architektonické stránce ale vyhlížel velice všedně.[20]

Vraťme se zpět k Teplicím nad Bečvou. Thalherrův projekt zůstal bez odezvy, bezpochyby pro jeho nákladnost. Uplynulo deset let, než se záležitost opravy lázeňského domu znovu stala tématem úřední korespondence. Ze dne 12. února 1812 se dochoval rozpočet k jeho adaptaci od krajského inženýra Karla Atzlera († 27. 3. 1813). Dům naléhavě potřeboval renovovat, krajský úřad totiž hrozil, že se lázně jinak budou muset jako životu nebezpečné uzavřít. Na podnět majitele panství byl pozván další odborník, inženýr Louis Schmidt (zvaný v úředních spisech také architektem), jenž se zavázal, že sestaví plán a rozpočet k nové stavbě. Dne 13. ledna roku

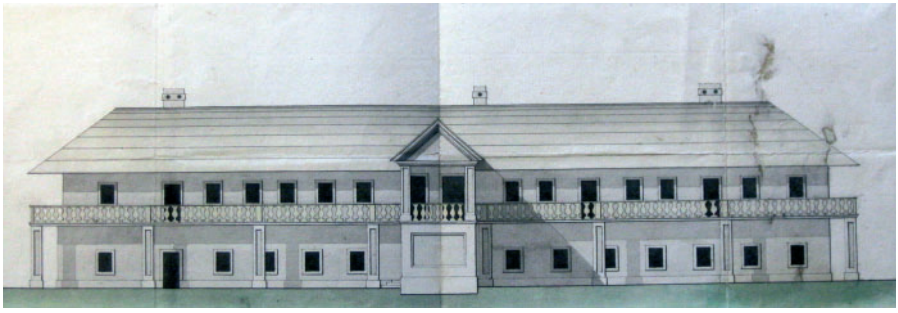

3 Louis Schmidt, Návrh přestavby lázeňského domu v Teplicích nad Bečvou (průčelí), (1813), Zemský archiv v Opavě, pob. Olomouc, Velkostatek Hranice, inv. č. 522, sign. 121, karton 158. Foto Robert Šrek.

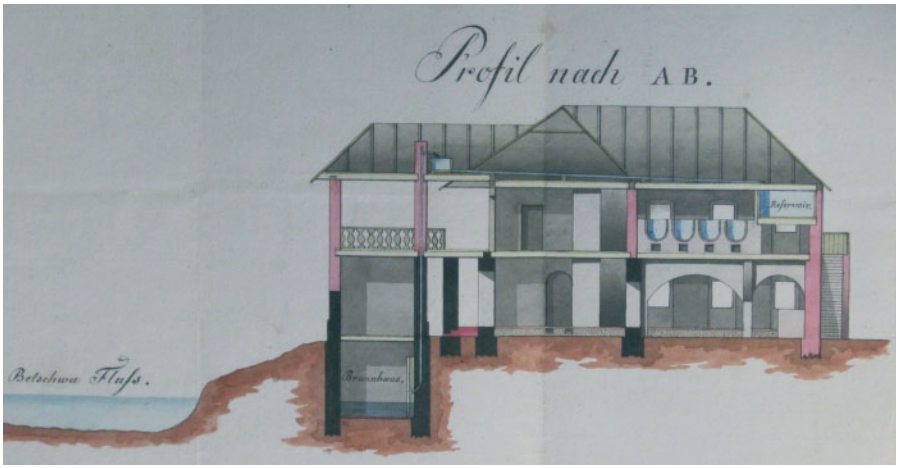

④ Louis Schmidt, Návrh přestavby lázeňského domu v Teplicích nad Bečvou (řez), (1813), Zemský archiv v Opavě, pob. Olomouc, Velkostatek Hranice, inv. č. 522, sign. 121, karton 158. Foto Robert Šrek.

1813 inspektor Ondřej Hitschmann žádal, aby jmenovaný slíbené podklady dodal a aby se nezapomnělo na včasné přivezení stavebního materiálu, dokud jsou cesty v zimě sjízdné, a určitě dříve, než v létě přijdou na řadu práce na poli. Úkolem zhotovit plán s rozpočtem na opravu lázeňské budovy byl Schmidt pověřen 29. ledna.[21] Jeho návrh ③ ④[22] s podrobným komentářem nese datum 19. února. Budovu se chystal prodloužit směrem k hostinci o čtyři sáhy a jednu stopu, k zadní straně měl v úmyslu přistavět nové křídlo. Čelní fasádě chtěl propůjčit určité architektonické kvality. Vývěr pramene by se dostal do střední osy korunované trojúhelným klasicizujícím štítem, okna a dveře by byly orámovány plochými šambránami, pilíře v přízemí projmuty vpadlými lizénami a dřevěné prvky (štít nad pramenem a parapet u galerie) přizpůsobeny olejovou barvou kameni. Lázeňský provoz hodlal Schmidt omezit na přízemí, patro vyhradil k obývání. Z celkových čtyřiceti van vybavených kohoutky se studenou a teplou vodou vykázal židovské návštěvníky do osmi koupelen s šestnácti vanami, separovaných od ostatních zdí. K výbavě každé lázeňské kabiny měl patřit stůl, dvě židle, místo na odložení oblečení, zrcadlo a zouvák. První patro s deseti pokoji a s jídelnou Schmidt zpřístupnil pouze přes hlavní schody, aby byl chráněn majetek před krádežemi. Vodu z pramene plánoval odvádět „pilířem“ až pod střechu a odtud do rezervoáru, situovaného v patře nově projektovaného zadního křídla. V přízemí tohoto křídla by se pak v lázeňské kuchyni ohřála v kotlech a distribuovala do koupelen. Za samozřejmost Schmidt pokládal podlahový odvod vody z kabin, záchodů a kuchyně, za nezbytnost modernizaci technického zázemí. Dřevěné trubky z estetického hlediska zavrhoval, poněvadž *„kvůli své tloušťce činí každý pilíř silný a neproporční“* a nevejdou se do zdí, tím pádem *„musí být vždycky vedeny viditelně při stěně, čímž každou takovou budovu znetvoří a velmi znečistí“*. Přednost dal železným rourám o čtyřech palcích. Ke dvěma starším kotlům chtěl navíc koupit ještě dva větší. Podlahy budou cihelné, obdobně jako stupně schodů kamenného schodiště podkovovitého půdorysu.[23] Dne 10. března Schmidt hospodářskému úřadu v Hranicích oznámil, že nový plán již byl pře-

dán režijnímu ředitelství a že prozatím nemá být přihlíženo ke starému projektu krajského inženýra Atzlera.[24] Ve dnech 17. března a 13. dubna inspektor Hitschmann apeloval na přeposlání Schmidtova plánu a na uspíšení zahájení stavby, neboť krajský úřad stále trval na uzavření lázně. Materiály už byly složené na místě samém, a pokud by se zavčas začalo s pracemi, mohou se první hosté dostavit v polovině července.[25] Obrat ve vývoji událostí nastal v červnu. Z důvodu neustálené finanční situace knížete padlo rozhodnutí, podle něhož *„mají být lázeňské domy v tomto létě ponechány ještě tak, jak jsou“*, podobně i šenk; přivezené materiály se zabezpečí před nevlídným počasím a odcizením. *„Bude-li se královský krajský úřad nadále domáhat opravy těchto lázeňských domů“*, může být ujištěn, *„že je naplánována podle nového vkusného způsobu na příští časné jaro“*.[26] Otázka výstavby lázeňské budovy se znovu ocitla na pořadu dne teprve koncem roku. Jistý Johann Wottke, který si lázně v dřívějších letech pronajímal, projevil ochotu uhradit náklady.[27] Inspektor Hitschmann měl v této souvislosti zjistit, jestli se vrchnosti vyplatí lépe podchytit zdejší pramen a jeho přítoky, případně jak a kde postavit nový lázeňský dům.[28] Dne 25. prosince se v dobrozdání týkajícím se kvality pramene vyslovil k tomuto problému i krajský lékař Karl Nesrsta: *„Lázeňský dům se může používat, když ne celý, tak alespoň s nutnými úpravami ve spodním traktu, a na severní straně je k dispozici dostačující prostor, aby se dům v případě potřeby řádně postavil či rozšířil ještě jednou tak veliký.“*[29] Hitschmann byl 4. ledna roku 1814 více nekompromisní. *„Budova je velmi zchátralá, čistoty se v ní vůbec nedostává, nedá se tam najít ubytování pro kultivované lidi,* [...] *sklep* [v hostinci] *je v létě příliš vyhřátý“* a nejsou zde tudíž osvěžující nápoje. Kdyby kníže zřídil odpovídající zařízení pro hosty, prospěje tím jak obecnému blahu, tak své vlastní kapse. Teplické lázně poté díky své blízkosti k Hranicím budou oblíbeným výletním místem jako doposavad, ale nejen to, rázem budou příslušet k těm nejznámějším léčebným lokalitám na Moravě. Aby zdlouhavou anabázi urychlil, přimlouval se Hitschmann za svolání místního šetření s komisí sestávající z knížecího stavebního rady Bleye, stavebního mistra Antonína Korompaye, krajského lékaře, představitele hranického úřadu a jeho samého.[30] Kníže peněžní prostředky neuvolnil.[31] Pro *„naprosté zchátrání obytných ubikací“* se ozvaly hlasy, které za optimální řešení pokládaly demolici a stavbu nového lázeňského objektu.[32] Dne 6. května byly Hitschmannovi, po jeho urgenci, sice zaslány tři plány lázní bez rozpočtu od architekta Schmidta, avšak při jejich posuzování musel zohlednit tehdejší mizerné hospodářské poměry.[33] I když by tedy rád učinil formou řádné opravy či novostavby přítrž provizoriím,[34] pronesl 16. června 1814 k plánům odmítavé stanovisko. *„Schmid*[t] *navrhuje zřízení celého nového horního patra a rozšíření stávající budovy, což by bylo velmi nákladné“*, dále *„navrhuje zvýšit počet nadbytečných lázeňských kabin“*, přičemž jej ani nenapadlo, že by v nich kvůli blízkému kopci zcela chybělo světlo. Rozpočet nadto zatížil zbytečně velkým počtem kotlů k ohřevu vody. Hitschmann nakonec předložil jiný plán s rozpočtem, podle něhož měly zůstat zdi v přízemí beze změn, stejně jako většina hrázděných stěn v interiéru v patře, naopak židovská lázeň měla dojít úplného zboření a koupelny pro osoby tohoto vyznání měly být zařazeny do hlavní budovy. Harmonogram prací určil takto: po rychlém odsouhlasení plánu vyšší instancí se okamžitě začne, na podzim nastane chvíle úprav interiérů, 1. května roku 1815 nadejde den otevření.[35] Teprve 18. srpna byl kníže Dietrichstein svolný s plánem krajského inženýra Atzlera, podle kterého se výdaje (po rekalkulaci) měly vyšplhat na 9 699 zlatých 26 a půl krejcaru.[36] Krátce nato schválené plány a rozpočty Hitschmann sháněl, aby se stavba mohla

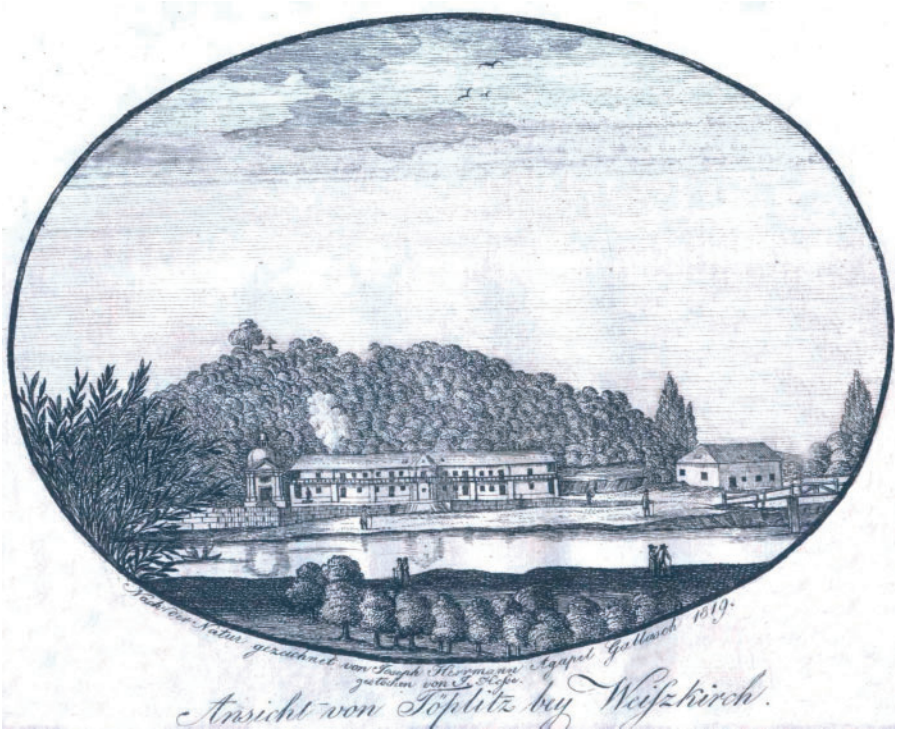

(5) J. Hesse podle J. H. A. Gallaše, Pohled na lázně Teplice nad Bečvou, 1819, mědirytina. Podle Nesrsta, K.: Das Bad Teplitz und dessen Mineralquellen bey Weißkirchen in Mähren. Olmütz 1820.

rozběhnout.[37] Opravený lázeňský dům byl veřejnosti se zpožděním předán po polovině června roku 1815.[38]

O tom, jak po rekonstrukci vypadal a jak fungoval, lze získat informace ze dvou dobových textů adresovaných širšímu čtenářskému publiku. První z nich napsal roku 1819 Josef Heřman Agapit Gallaš, avšak nepodařilo se jej vydat. Druhý pocházel z pera lékaře Karla Nesrsty a roku 1820 vyšel tiskem. Gallaš považoval dvoupodlažní lázeňskou budovu z pálených cihel za ozdobu údolí, jež *„neobyčejně pěkně imponuje díky svému podlouhlému tvaru“*. Vznikla upravením té staré a jejím rozšířením o několik sáhů zásluhou barona Leykama a se svolením držitele panství Františka Josefa knížete z Dietrichsteina-Nikolsburgu. Přízemí bylo uzpůsobeno pro patnáct lázeňských komor (osm pro křesťany, sedm pro židy) a bydlel tu lázeňský dozorce. V patře se nacházela jídelna, osm pokojů, z nichž dva se daly vyhřívat, a deset dobře zařízených koupelen, z nichž tři, stejně jako dole, byly vybaveny dvěma vanami. Na každý pokoj připadl stůl, dvě židle, komoda a postel. Voda do van přitékala oddělenými rourami, pouštěla se dvěma kohoutky. Z vnějšku budovy za zmínku Gallašovi stála *„široká krytá galerie“* obtáčející se podél fasády a *„spočívající na čtrnácti velkých vyzděných pilířích,* [...] *opatřená sedátky a ve středu glorietem, který* [...] *skýtá nádherný výhled na celé údolí.“*[39] Gallaš byl rovněž tvůrcem vyobrazení Teplic, jež se stalo předlohou pro frontispis Nesrstovy publikace (5). Nesrsta budovu vylíčil jako jakýsi menší triumf lidského důvtipu a techniky nad

nezkrotnou přírodou. Přízemí bylo dle jeho slov vystavené natolik dobře, že se již nikdo nemusel obávat řeky vystoupené z břehů, naopak z horní galerie se mohutný proud dal z bezpečí pozorovat. Definitivně odeznělo dobám, kdy se voda donášela ve vědrech, což zapříčiňovalo jen vlhkost a nečistotu. Léčivá voda se pumpovala do kotlů v patře, odtud se rozváděla do van. Koupele si mohlo zároveň dopřávat až třicet lidí. Po ukončení procedury se vany vypouštěly, voda odtékala rourami v podlaze do řeky.[40]

Poněkud odlišného dojmu o lázeňské budově můžeme nabýt z úřední korespondence. Brzy se ukázalo, že rekonstrukce fakticky nic neřešila. Podle hospodářského úřadu v Hranicích osm uvedených obytných pokojů poptávku rozhodně neukonejšilo, na mnohé osoby (zvláště židovské víry) čekalo odmítnutí. Ihned by se osvědčilo nejméně dalších osm místností, přistavěných k hostinci. Čerpání vody pro všechny vany se jevilo jako slabé, chyběl jeden kotel k jejímu ohřívání.[41] Stejně tak vyvíjela tlak inspekce: *„Údolí je romantické, vzduch mírný, voda ke koupání* [...] *výtečná, a proto je nanejvýše nutné dát tomuto zařízení lepší podobu“*. Protože majitel panství stále od lázeňské budovy odvracel svou tvář, *„byla jako fideikomisní udržována pouze v chatrném stavu“* a uvažovalo se o jejím odprodání soukromé osobě. Jedině tak se daly sehnat prostředky na gruntovní opravu nebo novostavbu.[42] Z Vídně dorazilo vyrozumění, které zaměstnalo úřad zhotovením plánu lázní s okolím, zakreslením vytoužených staveb a stanovením přibližného rozpočtu na jejich realizaci.[43] Finanční krize nicméně přetrvávala[44] a s lázněmi to vypadalo nevalně. V roce 1820 byly hodnoceny jako málo rentabilní, *„protože se zde nedostává náležitého ubytování pro ctěné hosty, není zde po ruce žádná stáj pro koně a remíza k uschování vozů, není zde žádné ubytování pro služebnictvo“*.[45] V roce 1825 sami hraničtí měšťané pomýšleli na stavbu vlastní lázeňské budovy někde poblíž města. Teplická lázeň dle jejich mínění neplnila svůj účel, poněvadž v ní scházely koupelny, pokoje, stáje a remíza. Hostinec s šenkem a jednou obytnou krajně temnou místností se hodil leda pro příslušníky s nižším sociálním statusem.[46] Roku 1828 byla postavena nová stodola (a zároveň vozovna) z tvrdého materiálu, protože tu starou prohnilou převrhnul silný vítr.[47] Na lázeňské budově probíhaly v dalších decenniích jen nejnutnější opravy,[48] zaměstnanci hlavního úřadu v Hranicích ovšem zaručeně věděli, že jedinou schůdnou alternativou pro budoucnost je stavbu zbourat a nahradit ji jinou. Příčinu jejích častých správek v roce 1838 spatřovali v tom, že stála na nevhodném místě, neměla trvanlivou konstrukci a uspokojivou strukturu.[49] Věrohodnost tohoto tvrzení podtrhl v roce 1842 architekt Johann Philipp Joendl,[50] podle něhož se reparace prováděné v krátkých intervalech za sebou rovnaly vyhazování peněz a zbytečně absorbovaly výnosy z provozu. *„Nepříznivě působí u tohoto lázeňského domu nejen stáří, typ konstrukce, povaha objektu, výpary a vlhkost, nýbrž i nešťastné umístění těsně u svahu lesnatého kopce.“* Těžko se skrývá, že *„celek rychle kráčí vstříc svému rozkladu“* a že z něj bude zakrátko ruina. Lázně by se měly vybudovat znovu, a to na protějším břehu Bečvy. Odpověď na tento návrh byla – jako obvykle – negativní.[51]

Lávka/most

Paralelně s adaptací lázeňského domu se v Teplicích vedla debata ohledně přemostění řeky Bečvy. Lávka, která byla z lázní na opačný břeh vybudována roku 1802, od počátku nezvládala nápor vody při stoupající hladině řeky. Vrchnostenský správce tudíž roku 1807 propagoval nápad postavit dřevěný most o délce třiceti šesti sáhů a šířce pěti sáhů, po němž pohodlně projedou i povozy. Ačkoliv projekt verifikoval krajský architekt při krajském úřadě v Hranicích, nedočkal se pro výšku nákladů svolení knížete.[52] Na podzim

roku 1812 rozvodněná Bečva stávající lávku zlikvidovala. Dne 17. března roku 1813 inspektor Hitschmann potvrdil neodkladnost její obnovy a žádal o spěšné vyexpedování plánu pořízeného úřadem, proti jehož *„účelnosti“* nemohl *„nic namítat“*, k rektifikaci architektu Schmidtovi.[53] V komentáři k tomuto návrhu Schmidt 8. dubna vysvětloval, že se investor nejdříve musí rozhodnout, jakým způsobem chce do zmíněného podniku vložit peníze: zda preferuje levnou prostou lávku, jíž nebude těžké opět provést, jestliže ji strhne Bečva, nebo zda chce solidní stavbu. Návrh úřadu Schmidt kritizoval, ⑥ poněvadž při celkové délce dvaceti jedna sáhů a dvou stop by se lávka s jedním centrálním pilířem bez jakékoliv nosné kostry, bez věšadlové nebo vzpěradlové konstrukce zákonitě prohnula. Sám předestřel na jednom plánu ⑦ vícero možností jak uchopit tuto problematiku, přičemž kritériem mu byla právě konstrukční odolnost. Třebaže laciná varianta od úřadu vycházela na 258 zl. 56 kr., upřednostnil Schmidt svůj návrh, mnohem nákladnější, s realizací kalkulovanou na cca 1 500 zl. Předpokládal, že když by se každoročně jedna taková méně hodnotná lávka stala obětí velké vody, tak už za šest let výdaje na její renovaci překročí cenu té dražší. Použije-li se kvalitní a olejem dostatečně napuštěné dřevo, lávka uskutečněná dle jeho návrhu *„zde bude ještě za sto let“* a výměnu budou potřebovat toliko sešlapaná prkna.[54] Dne 23. dubna byla z Vídně vznesena na inspekci žádost o vyjádření ke Schmidtově posudku s dodatkem, jestli, vzhledem k nynější nouzi, neradí postavit spíše jen *„obyčejnou lávku, tak jak byla předtím“*. Inspektor Hitschmann 13. května přitakal úspornější variantě a doufal, že se zvýšením lávky prodlouží její životnost oproti té předešlé. Ke Schmidtovu vynikajícímu projektu doporučoval přihlédnout v lepších časech.[55] Měsíc nato už panovaly naprosto jiné okolnosti. Hospodářský úřad v Hranicích měl stavbu lávky pokud možno co nejdéle zdržovat, přinejlepším až do příjezdu vrchní správy 10. srpna. Heslem dne bylo šetřit *„každý zlatý, dokonce každý krejcar“*.[56] Psaním ze 14. října tentýž úřad obdržel příkaz zhotovit projekt co nejlacinější lávky, jež půjde na zimu de-

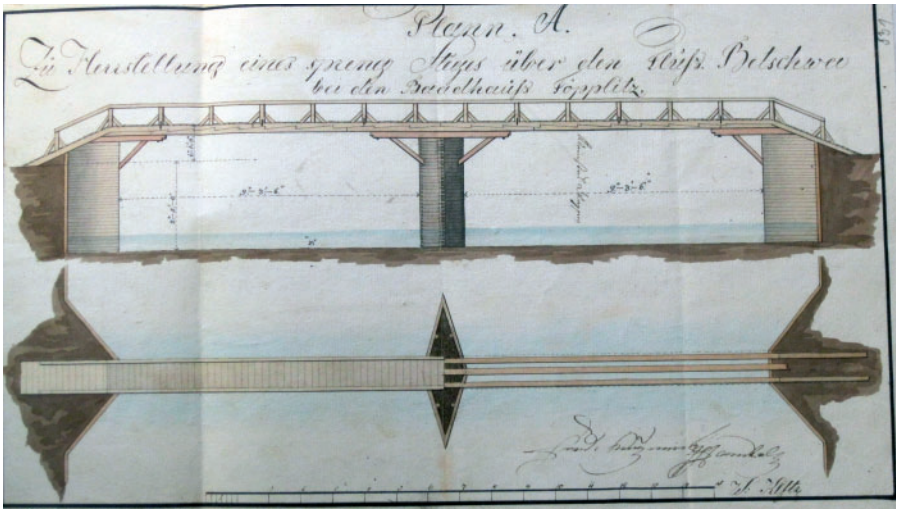

⑥ Plán nové lávky v Teplicích nad Bečvou (pohled a půdorys), nedatováno, Zemský archiv v Opavě, pob. Olomouc, Velkostatek Hranice, inv. č. 522, sign. 121, karton 158. Foto Robert Šrek.

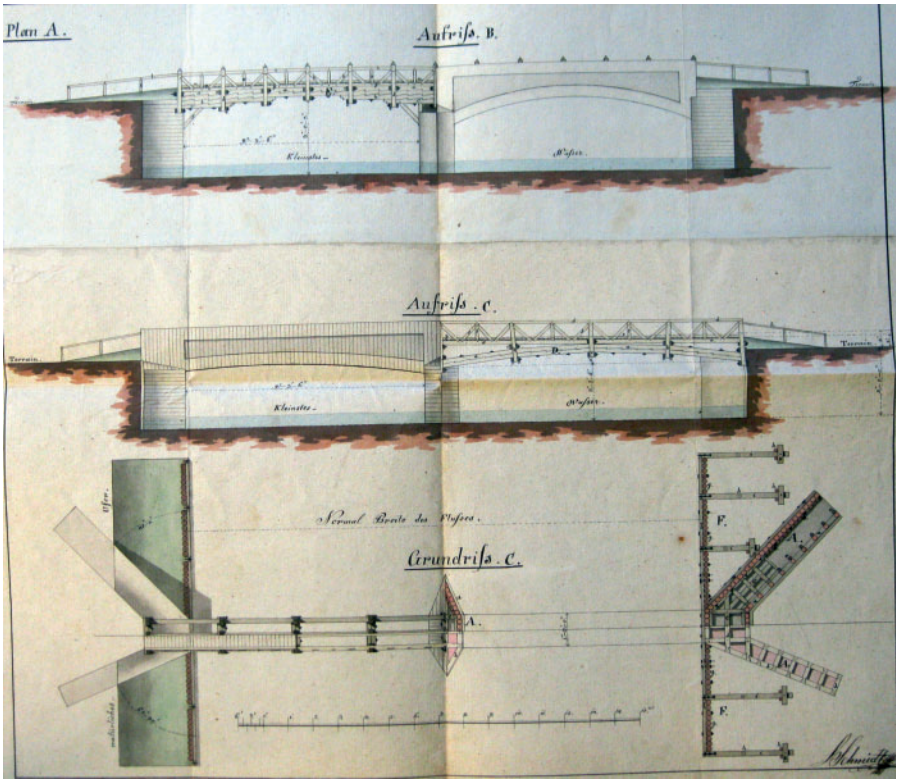

7 Louis Schmidt, Plán nové lávky v Teplicích nad Bečvou (pohled, řez a půdorys), 1813, Zemský archiv v Opavě, pob. Olomouc, Velkostatek Hranice, inv. č. 522, sign. 121, karton 158. Foto Robert Šrek.

montovat a na sezónu zase vrátit k užívání.[57] Výstavba této důležité komunikace přišla znovu na přetřes během příštího jara a léta. Dne 6. května roku 1814 byly Hitschmannovi odeslány k rozvaze plány od Atzlera (tj. úřední) a Schmidta.[58] Hitschmann ve finále oba zamítnul, Atzlerův prý neodolá zvednuté hladině řeky, Schmidtův vyžaduje hodně peněz. Na základě místního šetření předložil nový plán z 8. června od krajského stavebního mistra Korompaye, jenž kníže Dietrichstein 30. června po opakovaných výzvách krajského úřadu schválil 8.[59] Úzká a vysoká lávka spočívala na jednom pilíři naplněném kamením a byla určena jen pro pěší.[60] V příštích letech ji často poškozovala voda. Roku 1831 byla shnilá, krajský úřad nařídil její stržení a vybudování náhrady. Hranický vrchní ji navrhoval postavit i pro povozy, aby hosté nemuseli vystupovat a posílat své vozy zpátky do Hranic. Opět marně. Novou lávku postavil roku 1832 na výlohy vrchnosti Wenzl Knorr. Využil přitom zachované nosné piloty, které upevnil a ochránil proti nárazu ledu železem; vyztužil též bedněný pilíř stojící uprostřed toku a naplněný kamením.[61]

Krajinářské úpravy

Normy pro utváření zahrad a parků u lázeňských míst definoval v 80. letech 18. století Christian Cay Lorenz Hirschfeld, nejdůležitější teoretik anglického krajinářství v ně-

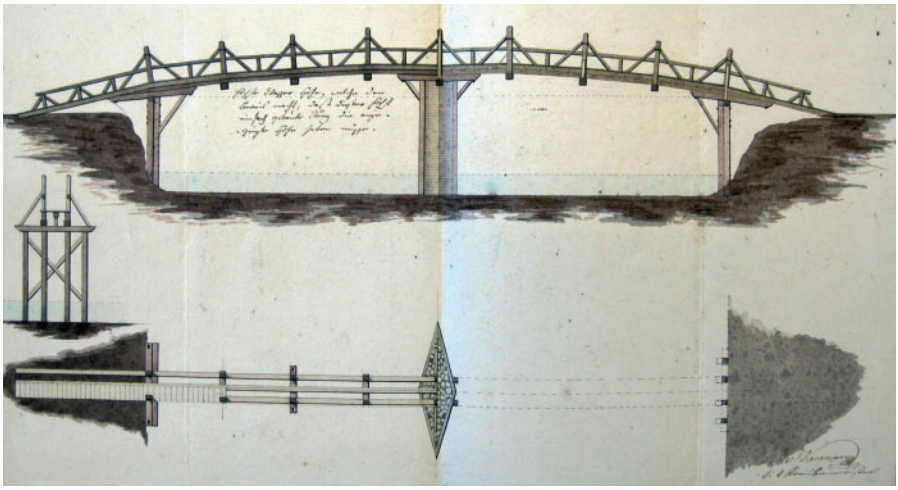

8 Anton Korompay, Plán nové lávky v Teplicích nad Bečvou (pohled a půdorys), 1814, kresba tuší a akvarel na papíře, Zemský archiv v Opavě, pob. Olomouc, Velkostatek Hranice, inv. č. 709, sign. 141, karton 207. Foto Robert Šrek.

mecky hovořících oblastech. V léčebných lokalitách prosazoval nenásilné míšení prvků odvozených z repertoáru formální barokní zahrady spolu s motivy volného, malebného pojetí krajinné scenérie. *„Široké a přímé aleje“,* které *„neslouží pouze jako přístupové cesty, ale jsou také vhodné ke společenskému procházení, ke styku lázeňských hostů a zábavě“*, měly být *„v blízkosti obytných budov, kolem pramenů nebo lázní“*. Přímé stromořadí, jeden z primárních poznávacích znaků barokních geometrických zahrad, ostatně bylo nedílnou součástí některých renomovaných lázní už v minulosti: v Pyrmontu v pozdním 17. a v 18. století, v Cáchách těsně před polovinou 18. století, v Badenweileru krátce po jeho polovině. *„Tyto rovné aleje“*, pokračoval Hirschfeld, *„mohou pojmout rozšířená, ale vždycky zastíněná shromaždiště, stejně tak mohou po stranách přecházet v klikaté cesty vinoucí se do zbylých míst parku“*. V ohnisku lázní byla dále žádoucí *„rozměrná osázená prostranství, kde se mohou ve volné přírodě shromažďovat celé společnosti, kde mohou ráno pít svou kávu, jíst za teplých večerů, hrát, tancovat nebo si družně rozprávět“*. Odlehlejší, člověkem nespoutané, nezkrocené partie přírody čekaly na zákroky prováděné ve stylu anglické krajinářské tvorby, s respektem k horší kondici některých jedinců: *„Procházkové cesty a pěšiny* [...] *musí být všude suché, což není pouze požadavek pohodlnosti, ale také zdraví. Všude musí být stromoví, háje a stinné cesty se zahradními židlemi, lavičkami ze dřeva a jinými druhy posezení, aby si procházející mohl odpočinout, kdekoli jej přepadne únava.“* Adekvátní pro posezení byla nějaká výšina, kde se chvíle oddechu spojovala s pěkným výhledem.[62]

Nejstarší krajinářské úpravy v Teplicích nad Bečvou spadají na počátek 19. století. Roku 1804 vznesl baron Mitterer návrh na vysázení aleje při pravém břehu Bečvy, aby hosté měli možnost prodlévat ve stínu, současně na amatérském situačním plánu zaznačil její délku a směr.[63] Nápad se zřejmě setkal s porozuměním, na plánu okolí lázní z roku 1811 už byla vysázena. Uhlopříčně přetínala celou dolinu, od lávky z ní přitom v pravém úhlu vybíhaly dvě kratší řady stromů vedené

směrem k silnici do Hranic.[64] Záhy se stala terčem kritiky. Podle příspěvku zabývajícího se zkrášlením zdejšího milieu v módním anglofilním duchu a publikovaného v roce 1813 v časopise Hesperus tu krajina byla sama o sobě tak nádherná, že se obešla bez lidské pomoci. Jako trn v oku tedy musela na milovníka přírodních krás působit nedávno založená alej, která překážela ve výhledu z lázní ven do údolí. Zasloužila vykácet a nově vysadit u vozovky pod lesem. V tomto bodu se pisatel článku rozcházel s jedním Hirschfeldovým postulátem, aby vyhověl jinému. *„Prostor zahrad“* u lázní *„nesmí být uzavřen. Musíte pohlédnout volně a bez zábran přes jeho hranice, které se pozvolna vytrácejí v okolní krajině. Pro potřebu oka jsou tu nepostradatelné otevřené a jasné výhledy, též zdravý, čerstvý a osvěžující vzduch musí mít možnost volně proudit otevřenými prostranstvími“*, pravil Hirschfeld. Další proponované zásahy, proveditelné v lázních bez většího vydání a úsilí, směřovaly k jakémusi zútulnění jejich bezprostředního okolí a ke zpřístupnění navazujících svahů, zarostlých a leckdy dosti příkrých. Při staré cestě z Hranic vedoucí podél Bečvy by se vyjímala pěšina se stínem vrženým lípami, olšemi, topoly a vrbami, s posezeními na trávníku, s lavičkami či odpočinkovými místy na skalách. Hostinec ať se přesune přes řeku, naproti lázeňské budově. Za hájem u pastviny by mohla vzniknout farma nabízející občerstvení mlékem, sýrem a máslem. Lesy směrem ke Svrčovu, Propasti, Čertově kazatelně a ke skále sv. Jana nechť protkají stezky. Nepříhodnou barokní sochu sv. Jana Nepomuckého skvěle nahradí *„kaple ve formě rotundy“* s nápisem oznamujícím, že je dedikována svaté mlčenlivosti.[65]

Teplické údolí posléze opravdu doznalo změn. Okolí Propasti nechal roku 1815 někdejší hejtman přerovského kraje Karel hrabě Chotek upravit pěšinkami s lavičkami, rokli zpřístupnil položením schodů.[66] Byly zakládány cesty, sázeny křoviny a živé ploty. Zahradník taktéž dostal za úkol postarat se o výsadbu okrasných keřů (např. kustovnice cizí, šeříků a hlohů), o cestu na pravém břehu Bečvy a o cestu k soše sv. Jana Nepomuckého.[67] Roku 1818 zhotovil vrchní zahradník Marx situační plán teplického údolí.[68]

O proměnách krajiny kolem Teplic nejlépe referoval v roce 1819 Gallaš. Potencionální návštěvníky chtěl přilákat do údolí zcela integrovaného s lázeňským místem. Nově jim například bylo usnadněno zdolat kopec hned nad lázeňskou budovou. Prvotní impuls k jeho úpravám dal generál hrabě Herzogenberg, dřívější plukovník regimentu. Na něj navázal knížecí dietrichsteinský hospodářský rada baron Leykam, na jehož popud zde panský zahradník vysadil ozdobné keře. Při výstupu nahoru mohli hosté kráčet příjemnými zákruty, cestou byla s ohledem na tělesně slabší jedince spousta míst s lavičkami. Pohledy z vrcholu se rovnaly krásným přírodním obrazům hodným ruky umělců zvučných jmen jako Antonie Waterloo, Philips Wouewerman či Claude Lorrain. Gallaš zde shledával ideální místo pro postavení voluptuární architektury či alespoň stupňovité terasy. Malé pohoštění si šlo dopřát v sousedních vesnicích, třeba ve Zbrašově, odkud se cestou zpět dala navštívit skalnatá výšina s takzvanou *„grottou del Cone“* s jedovatými výpary, nebo v Černotíně a Ústí. Nikdo z lázní nemohl odcestovat, aniž by neuzřel úchvatné přírodní útvary, zejména Propast či Čertovu kazatelnu. Po dosažení vyhlídkových míst, Svrčova a skály se sv. Janem Nepomuckým každého uchvátilo panoráma s kopci a vzdálenějšími masivy pohoří. Nejlepší služby lázeňští návštěvníci našli v Hranicích, odkud vedla cesta přes Drahotuše a rybářskou vesničku dobrou k *„venkovskému obveselení“* až k ruinám Helfštýna.[69]

Přísněji než Gallaš se na přetváření údolí díval roku 1820 Karl Nesrsta. Vztyčení *„moderního slunečníku“* na vršku kopce nad lázeňským domem jej zajisté potěšilo, trápil se ale jiným přetrvávajícím problémem. Po

sedmi letech opětovně vdechl život argumentům zaměřeným proti lipové aleji na pravém břehu Bečvy, když konstatoval, že byla podána žádost, aby se toto přes tisíc kroků dlouhé stromořadí odstranilo, neboť *„strojené umění brání krásám tohoto kouzelného okolí“*. Nezmiňoval již, aby bylo zakládáno jinde, dychtil jen po jednotlivých skupinách stromů, po anglickém parku, k němuž byla okolní krajina, jež v sobě sjednocovala vše nezbytné, tedy vrchy, skály, lesy a vodu, předurčena. Přikláněl se k divoké, drsné povaze přírody, jež *„není bohatá pouze na mírné venkovské objekty, ale je obdařena vznešenými hrůzyplnými scénami, které k sobě přitahují oko znalce vznešeného krásna.“* Zazněly tak myšlenky, které po polovině 18. století razil estetik Edmund Burke.[70]

Závěr

Právě krajina *„plná romantických partií“*, *„bohatá na přírodní podivuhodnosti“* a *„zkrášlená rukou umění“* představovala v podstatě jedinou chloubu lázní v Teplicích nad Bečvou. O léčebném zařízení se totéž tvrdit nemohlo. Lázeňská budova si rozhodně nevysloužila ani označení doporučeníhodná,[71] přestože se pravidelně investovalo na její základní údržbu.[72] Zvěsti o jejích závadách se šířily a nalezly svůj ohlas i v novinách. Zpráva správce hranického velkostatku Machatsche z konce roku 1855 dávala kritickým názorům za pravdu. Závěrečný verdikt po přezkoumání technické stránky stavby zněl jasně: *„Lázeňský dům je již v tak zuboženém stavu, že stropy mezi zcela vlhkým přízemím, v němž se nachází sklepní a tmavé ordinérní koupelny, a horním patrem, které směrem ke kopci obsahuje světlu málo přístupné koupelny a na přední straně ubohé místnosti pro ubytování hostů, vydrží maximálně dva roky“*. Stavební mistr Antonín Zástěra proto vypracoval návrh budoucí podoby lázní počítající s tím, že dosavadní budovy budou strženy a nahrazeny novými *„ve velkolepém stylu“*. Někdo z vyšších míst k Machatschově sdělení sice připsal *„každopádně příliš velkolepé“*,[73] projekt rehabilitace lázní tím však ad acta odložen nebyl. S odstupem času víme, že v tomto momentu lze spatřovat zárodek procesu, který vedl k postavení zbrusu nového lázeňského domu. Událo se tak v letech 1864–1865, za majitelky Gabriely Hatzfeld-Wildenburgové (1825–1909).[74]

Poznámky

1 KOLLMANN, Vítězslav; ZATLOUKAL, Pavel. Moravské lázně v proměnách dvou staletí, Olomouc 1987, s. 122–139. ZATLOUKAL, Pavel; ZEMAN, Lubomír. Slavné lázně Čech, Moravy a Slezska, Praha 2014, s. 442–456. Na Zatloukala navazuje POSPĚCH, Tomáš. Hranická architektura 1815–1948, Hranice 2000, s. 66.

2 Jan Karel kníže z Dietrichsteina-Nikolsburgu na správu svých panství v letech 1781–1808 pro mnohé jiné zájmy (politika, diplomacie, esoterika, zednářství) neměl příliš času. Na konci jeho vlády se podepsala nemoc a dietrichsteinské hospodářství se nacházelo v poměrně kritické situaci. Spravoval jej osvícenec a národohospodář Ondřej Karel Hitschmann společně s Františkem Josefem, tehdy ještě nevládnoucím knížetem. O vztahu Františka Josefa knížete z Dietrichsteina-Nikolsburgu k panství Hranice v literatuře není příliš zmínek. Svou kariéru začal v roce 1787 u armády a účastnil se významných bitev. Roku 1796 odešel z armády do diplomacie, působil v Rusku, Berlíně, Mnichově, Anglii. Později se uchýlil na své jihomoravské panství v Mikulově. V úvodu k inventáři hranického velkostatku se praví, že správu statků svěřoval v letech 1810–1819 svému zástupci Ignáci svobodnému pánu von Leykam a později svým administrátorům: v letech 1819–1821 dolnorakouskému zemskému maršálku Josefu Dietrich-

steinovi a v letech 1821–1827 Josefu Vratislavu z Mitrovic; od roku 1827 pak pomáhal při vedení statků syn knížete Josef František (1798–1858). Prostudovaná úřední korespondence byla psána hlavně inspekcí, která zprostředkovávala rozhodnutí dietrichsteinské dvorské kanceláře moravským panstvím, dále hospodářským úřadem v Hranicích a krajským úřadem Přerovského kraje se sídlem v Hranicích. Častými pisateli úřední aktové dokumentace byli především Ondřej Karel Hitschmann, Ignác sv. pán von Leykam (ve slovníkové literatuře se píše o Werneru [sic!] von Leykam [†1846], zmocněnci knížete Františka Josefa z Dietrichsteina-Nikolsburgu, racionálním muži s odbornou erudicí spravujícím rozsáhlá panství v Čechách, na Moravě a ve Štýrsku) a Rüdiger sv. pán Stillfried-Ratenitz (1764–1833) (ve slovníkové literatuře připomínán pro zásluhy o pozvednutí úrovně zemědělství, byl pověřen inspekcí všech moravských panství knížete Františka Josefa z Dietrichsteina-Nikolsburgu). Literatura k této poznámce: WURZBACH, Constantin von. Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich, enthaltend die Lebensskizzen der denkwürdigen Personen, welche seit 1750 in den österreichischen Kronländern geboren wurden oder darin gelebt und gewirkt haben, Fünfzehnter Theil. Leon – Lomeni, Wien 1866, s. 59. WURZBACH, Constantin von. Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich..., Neununddreißigster Theil, Wien 1879, s. 47–48. FEYFAR, Mathias Maria. Die erlauchten Herrn auf Nikolsburg. Eine geschichtliche Studie auf Original-Urkunden begründet, Wien 1879, s. 316–342, zde krátce zmínky o administrátorech statků s. 325 a 328. ROUBIC, Antonín; DVOŘÁKOVÁ, Helena. Velkostatek Hranice 1463–1892. Inventář, Opava 1961, s. 3. JUŘÍK, Pavel. Moravská dominia Liechtensteinů a Dietrichsteinů, Praha 2009, s. 348–351. OHNŮTKOVÁ, Eva. Umělecký mecenát Dietrichsteinů na hranickém a lipnickém panství (magisterská diplomová práce), Seminář dějin umění FF MU v Brně, Brno 2014, s. 56–60.

[3] FRÖHLICH, Antonín; FRÖHLICHOVÁ, Marie. Uhličité lázně Teplice n. Bečvou, Hranice 1934, s. 14–28. Viz KOLLMANN; ZATLOUKAL (pozn. 1), s. 122. INDRA, Bohumír. Historická topografie města Hranic. In: Sborník Státního okresního archivu Přerov, sv. 8, Přerov 2000, s. 160–196, zde s. 180–181.

[4] RANDÝSEK, Robert. K historii lázní Teplic nad Bečvou v 18. století. In: Minulost Přerovska 1971. Sborník vlastivědných prací ze starších dějin, s. 25–34, zde s. 29–32. Zemský archiv (ZA) v Opavě, pob. Olomouc, fond Velkostatek (Vs) Hranice, inv. č. 522, sign. 121, karton 158, vrchní hejtman Joseph von Rauttenberg Walteru Xaveru knížeti z Dietrichsteina-Nikolsburgu, 17. 5. 1715. V odborné literatuře se také objevují jiné nepřesné údaje převzaté z historických poznámek Josefa Heřmana Agapita Gallaše z roku 1819. Podle nich roku 1711 byla z knížecího nařízení postavena na místě dřevěné kůlny zděná jednopatrová lázeňská budova s dřevěnou galerií, jež v přízemí sestávala z dvanácti komůrek (některých s dvěma vanami) a prostranné kuchyně s bytem pro lázeňského, v patře z šesti pokojů s vanami a z jídelny s malou uzavřenou kapličkou, umístěné mezi nimi. Pro židy byl vybudován v blízkosti lázeňské budovy domek se dvěma komůrkami o čtyřech vanách. Brzy následovala stavba hostince a stájí pro koně. Viz ZA v Opavě, pob. Olomouc, pozůstalost Antonína Frela (Fröhlicha), redaktora a vydavatele Záhorské kroniky, inv. č. 621, karton 27, přepis Gallašova díla z roku 1819: Topographisch-medizinische Beschreibung

des Teplitzer-Bades bei Weisskirch in Prerauer Kreise, sammt seinen Umgebungen verfasst vom Joseph Herrmann Galasch im Jahre 1819, fol. 64. Viz FRÖHLICH; FRÖHLICHOVÁ (pozn. 3) a literatura na ně navazující.

[5] ZA v Opavě, pob. Olomouc, fond Vs Hranice, inv. č. 522, sign. 121, karton 158, Böhm Walteru Xaveru knížeti z Dietrichsteina-Nikolsburgu, v Hranicích 29. 7. 1731.

[6] Tamtéž, Friedrich hrabě von Sinzendorf Karlu Maxmiliánu knížeti z Dietrichsteina-Nikolsburgu, v Olomouci 8. 7. 1766.

[7] http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?lang=cs&map_root=1vm&map_region=mo&map_list=m054, vyhledáno 30. 10. 2018. Morava, mapový list č. 54.

[8] V umělecko-historické literatuře viz ZATLOUKAL; ZEMAN (pozn. 1), s. 442. Viz OHNŮTKOVÁ (pozn. 2), s. 53–56.

[9] ZA v Opavě, pob. Olomouc, fond Vs Hranice, inv. č. 522, sign. 121, karton 158, krajský fyzik Heinrich Gerard říšskému hraběti, v Hranicích 1. 2. 1784.

[10] Tamtéž, vrchní úředník Klimpel říšskému hraběti, v Hranicích 20. 2. 1784.

[11] Tamtéž, Joseph Ig. Gresst Vetterovi, v Lipníku 4. 7. 1784.

[12] Viz RANDÝSEK (pozn. 4), s. 33.

[13] Viz FRÖHLICH; FRÖHLICHOVÁ (pozn. 3), cit. s. 33. Topographisch-medizinische Beschreibung (pozn. 4), fol. 66.

[14] ZA v Opavě, pob. Olomouc, fond Vs Hranice, inv. č. 522, sign. 121, karton 158, korespondence vedená v otázce stanovení nového pronájmu lázní v roce 1802, dopis Janu Karlu knížeti z Dietrichsteina-Nikolsburgu od hranického vrchního úřadu, v Hranicích 5. 7. 1802. Vyřízení téhož, ve Vídni 20. 7. 1802.

[15] Tamtéž. Jde o popis lázeňského domu (Sarcander Thalherr Ingenieur Architect, Befund über das alte Baadhaus, Vorausmaas, Bauanschlag, ve Fulneku 9. 10. 1802), zachycení stávajícího stavu (Situations Plan uiber das Teplitzer Bad Haus) a návrh nového lázeňského domu (Neueies Teplitzer Bad Haus). Okrajově k tématu RANDÝSEK (pozn. 4), s. 34. Literatura k osobnosti J. S. Thalherra: INDRA, Bohuslav. Fulnecká rodina stavitelů – architektů Thalherrů. In: Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín 14, Nový Jičín 1974, s. 35–50, zde s. 44–45. ZATLOUKAL, Pavel. Příběhy z dlouhého století: architektura let 1750–1918 na Moravě a ve Slezsku, Olomouc 2002, s. 192.

[16] Projekt lze zařadit k méně početné skupině příkladů návrhů luxusnějších lázeňských budov inspirovaných reprezentativním pojetím dvorských a šlechtických staveb. V německé literatuře se často objevuje nerealizovaný návrh kolosální lázeňské a ubytovací budovy pro lázně Schwalbach z doby kolem roku 1780 o šířce dvaceti šesti okenních os, výšce tří podlaží, se zdůrazněnými rizality ve středu a po stranách, s figurální a heraldickou výzdobou na atice, s dvoupodlažním slavnostním sálem. BOTHE, Rolf. Klassizistische Kuranlagen. In: BOTHE, Rolf (Hrsg.). Kurstädte in Deutschland. Zur Geschichte einer Baugattung, Berlin 1984, s. 17–48, zde s. 20–21. BITZ, Matthias. Badewesen in Südwestdeutschland 1550 bis 1840. Zum Wandel von Gesellschaft und Architektur, Idstein 1989, s. 297–298. GRÖTZ, Susanne. Aspekte zur Architekturgeschichte des Bades. In: GRÖTZ, Susanne; QUECKE, Ursula (Hg.). Balnea. Architekturgeschichte des Bades, Marburg 2006, s. 13–30, zde s. 21.

[17] Vznikly na popud Johanna Nepomuka hraběte Tenczin von Paczinsky a jeho nástupce Johanna hraběte von Arz-Vasegg. U řeky se zde nalézalo dvanáct koupacích kabin napájených žlabem přebytkovou vodou z pramene a šest bytů pro imobilní

pacienty se společným vytápěním, za nimi stoupalo rozložité schodiště k patrovému dřevěnému lázeňskému domu s třiceti šesti pokoji. – PŠ–JŠ [ŠOPÁK Pavel; ŠÍL, Jiří], heslo Anonym, Jánské Koupele. In: ŠOPÁK Pavel & kolektiv, Město – zámek – krajina: kulturní krajina českého Slezska od středověku po první světovou válku, Opava 2012, s. 224. IVÁNEK, Jakub. Jánské Koupele: historie lázní v 19. století. In: Slezský sborník CXIII, 2015, číslo 1, s. 47–70, zde s. 50–51.

[18] Svou progresivnější klasicistní fasádou se sloupovým portikem, zatímco Thalherr ustrnul ve formách „josefinské" architektury. K Thalherrovu stylovému zařazení viz JKp [KROUPA, Jiří], Thalherr, Jan Sarkander. In: HOROVÁ, Anděla (ed.). Nová encyklopedie českého výtvarného umění N–Ž, Praha 1995, s. 855–856.

[19] Přízemí i patro slezských lázní bylo rozděleno podélnou chodbou se vstupy do pokojů po obou stranách, v přízemí byly i místnosti provozní a společenské, uprostřed konkrétně jídelna a tančírna, dále byt správce lázní, kaple, biliár, byt hostinského a kuchyně.

[20] Viz KOLLMANN; ZATLOUKAL (pozn. 1), s. 44.

[21] ZA v Opavě, pob. Olomouc, fond Vs Hranice, inv. č. 674, sign. 98, karton 200, rozpočet krajského inženýra Atzlera na adaptaci lázeňského domu v Teplicích, v Hranicích 12. 2. 1812. K Atzlerovi viz Schematismus für das Markgrafthum Mähren und Herzogthum Schlesien auf das Jahr 1812, Brünn – Olmütz 1812, s. 31. K jeho úmrtí viz ZA v Opavě, pob. Olomouc, fond Vs Hranice, inv. č. 1053, sign. 615, karton 231, Ignác sv. pán Leykam, vyřízení oznámení hranického hospodářského úřadu o úmrtí inženýra Atzlera, ve Vídni 23. 4. 1813. ZA v Opavě, pob. Olomouc, fond Vs Hranice, inv. č. 522, sign. 121, karton 158, oznámení inspektora Hitschmanna o stavbě lázeňského domu v Teplicích u Hranic, v Lipníku 13. 1. 1813. Tamtéž, Ignác sv. pán von Leykam – vyřízení předchozí zprávy, ve Vídni 29. 1. 1813.

[22] Schmidt zhotovil dva plány (Geometrischer Aufriss von Töplitzer Baadhaus, Töplitzer Baadhaus). Na jednom z nich se podepsal jako „Ing. Louis Schmidt". V uměleckohistorické literatuře se nepodařilo dohledat informace k uvedenému jménu. Nalezl jsem jen několik zmínek o hydrotechnickém inženýru a geografu Ludwigu Schmidtovi, který by hypoteticky mohl být totožný s touto osobností. V periodiku Oekonomische Neuigkeiten und Verhandlungen (Juni, Nr. 48, 1822, s. 377) recenzoval nadlesní Emil André jeho knihu Leitfaden zum Bonitiren und Taxirung der Grundstücke. Zum Gebrauch für Taxatoren, Oekonomen und Förster, von Ludwig Schmidt, hydrotechnischer Ingenieur und Geograph (Wien 1820). V knize Oesterreichische National-Encyklopädie, oder alphabetische Darlegung der wissenswürdigsten Eigenthümlichkeiten des österreichischen Kaiserthumes, in Rücksicht auf Natur, Leben und Institutionen, Industrie und Commerz, öffentliche und Privat-Anstalten, Bildung und Wissenschaft, Literatur und Kunst, Geographie und Statistik, Geschichte, Genealogie und Biographie, so wie auf alle Hauptgegenstände seiner Civilisations--Verhältnisse. Erster Band (Wien 1835, s. 513) je zmiňován jako autor dvou map Rakouského arcivévodství (Neueste Charte des Erzherzogthums Oesterreich ob und unter der Enns von Ludwig Schmidt, Wien 1800; Charte vom Erzherzogthum Österreich ob und unter der Enns in 6 Sectionen entworfen und bearbeitet von Ludw. Schmidt, k. k. hydrotechnischen Ingenieur, gestochen von List in Wien 1812).

[23] ZA v Opavě, pob. Olomouc, fond Vs Hranice, inv. č. 522, sign. 121, karton 158, Schmidtova zpráva o obnově lázeňského domu v Teplicích, ve Vídni 19. 2. 1813.

[24] ZA v Opavě, pob. Olomouc, fond Vs Hranice, inv. č. 674, sign. 98, karton 200, Schmidt hospodářskému úřadu v Hranicích, ve Vídni 10. 3. 1813.

[25] ZA v Opavě, pob. Olomouc, fond Vs Hranice, inv. č. 522, sign. 121, karton 158, vyjádření inspektora Hitschmanna ke stavbě lávky přes řeku Bečvu, v Lipníku 17. 3. 1813. Tamtéž, připomínka inspektora Hitschmanna k opravě lázeňského domu v Teplicích, v Lipníku 13. 4. 1813.

[26] ZA v Opavě, pob. Olomouc, fond Vs Hranice, inv. č. 674, sign. 98, karton 200, Rüdiger sv. pán von Stillfried vrchnímu úřadu v Hranicích, v Praze 5. 6. 1813.

[27] ZA v Opavě, pob. Olomouc, fond Vs Hranice, inv. č. 522, sign. 121, karton 158, žádost hranického hospodářského úřadu o stanovení dalšího postupu ve věci obnovy lázeňského domu, v Hranicích 30. 11. 1813.

[28] Tamtéž, Rüdiger sv. pán von Stillfried inspektoru Hitschmannovi, v Židlochovicích 16. 12. 1813. Tamtéž, vyřízení žádosti ve věci stavby teplického lázeňského domu hospodářskému úřadu v Hranicích, v Židlochovicích 16. 12. 1813.

[29] Tamtéž, vyjádření krajského lékaře Karla Nesrsty, v Hranicích 25. 12. 1813.

[30] Tamtéž, vyjádření inspektora Hitschmanna týkající se lázeňského domu a pramene, v Lipníku 4. 1. 1814.

[31] Tamtéž, vyřízení zprávy ze 4. 1. 1814, ve Vídni 18. 3. 1814.

[32] Tamtéž, vyjádření hospodářského úřadu k pronájmu šenku a kuchyně v teplické lázni, v Hranicích 27. 4. 1814.

[33] Tamtéž, vyjádření inspektora Hitschmanna k opravě lázeňského domu v Teplicích, v Hranicích 26. 4. 1814. Tamtéž, kníže Dietrichstein inspektoru Hitschmannovi ve věci zaslání plánů ke stavbě lázeňského domu a lávky přes Bečvu, ve Vídni 6. 5. 1814.

[34] Tamtéž, vyjádření inspektora Hitschmanna ke zprávě hospodářského úřadu o pronájmu lázeňského domu, v Lipníku 3. 6. 1814.

[35] Tamtéž, inspektor Hitschmann, odevzdání návrhu a stavebního rozpočtu ke stavbě lázeňského domu, v Lipníku 16. 6. 1814.

[36] Tamtéž, kníže Dietrichstein – vyjádření k rozpočtu na stavbu lázeňského domu, ve Vídni 18. 8. 1814.

[37] Tamtéž, žádost inspektora Hitschmanna o zaslání plánů a rozpočtů, v Lipníku 24. 8. 1814.

[38] Tamtéž, hospodářský úřad v Hranicích o pronájmu hostince a administraci lázeňské budovy v Teplicích, v Hranicích 8. 6. 1815. Tamtéž, Ignác sv. pán Leykam, vyřízení této zprávy, ve Vídni 26. 6. 1815.

[39] Viz Topographisch-medizinische Beschreibung (pozn. 4), fol. 43–44. Z ostatních objektů lázeňského areálu uvedl kapli, malý hospodářský dům *„velmi jednoduchého stavebního způsobu“* pro *„obyčejné lidi“* a k němu směřující most pro chodce. Údaje J. H. A. Gallaše již byly použity v historické literatuře. Viz FRÖHLICH; FRÖHLICHOVÁ (pozn. 3), s. 33. V literatuře (např. INDRA, Bohumír. Neznámý pohled na lázně Teplice n. Bečvou z r. 1835, Zpravodaj města Hranic a lázní Teplic n. B. XXIV, červen 1983, s. 6–9, zde s. 8), se rovněž objevila zpráva, podle níž byla teplická lázeňská budova postavena po vzoru lázní v Trenčianských Teplicích. Zdrojem této informace je HADINGER, Georg. Curort Mährisch-Teplitz bei Weisskirchen. Olmütz 1873, s. 7. V dobových archiváliích se mi nepodařilo ověřit.

[40] NESRSTA, Karl. Das Bad Teplitz und dessen Mineralquellen bey Weißkirchen in Mähren, Olmütz 1820, s. 5–6, 23, 24 a 28.

[41] ZA v Opavě, pob. Olomouc, fond Vs Hranice, inv. č. 522, sign. 121, karton 158, zpráva o příjmech z teplické lázně sepsaná hospodářským úřadem v Hranicích (hospodářským ředitelem Franzem Braunerem), v Hranicích 2. 8. 1815.

[42] Tamtéž, vyjádření inspektora Hitschmanna ke zprávě z 8. 12. 1815 týkající se vytvoření lázeňského domu, v Lipníku 15. 2. 1816.

[43] Tamtéž, Ignác sv. pán von Leykam inspektoru Hitschmannovi v záležitosti lázeňské budovy v Teplicích, ve Vídni 5. 3. 1816.

[44] Tamtéž, vyjádření inspekce k návrhu hranického úřadu z 28. 6. 1816 týkajícího se opravy pumpy v lázních, v Lipníku 26. 7. 1816.

[45] Tamtéž, knížecí inspekce vrchnímu a hospodářskému úřadu v Hranicích ve věci pronajmutí lázeňského domu, v Lipníku 30. 6. 1820.

[46] Tamtéž, zpráva úředního písaře Aloyse Treuera, v Hranicích 15. 4. 1825. Tamtéž, dopis vrchnímu úředníku Stenzelovi, ve Vídni 20. 4. 1825. Ve stejném roce se stavba stájí a remízy měla v Teplicích probírat s architektem Joendlem. Tamtéž, inspekce posuzuje úřední zprávu ve věci opravy šenku a lázně v Teplicích, v Lipníku 2. 3. 1825.

[47] Tamtéž, zpráva hranického úřadu o obnově stodoly u lázně Teplice, v Hranicích dne 8. 4. 1828. Tamtéž, vyjádření inspektora Hitschmanna k této záležitosti, v Lipníku 12. 4. 1828. Existují dvě varianty plánu (ze dřeva a z trvanlivého materiálu) z 25. 3. 1828. K realizaci nakonec byla vybrána varianta z trvanlivého materiálu, ovšem byla ještě upravena tak, aby se ušetřilo na dřevěném materiálu (krovech a vikýřových oknech) na střeše. Vznikl také další plán, který se nedochoval. Viz tamtéž, zpráva hranickému vrchnímu úřadu, v Praze 8. 5. 1828.

[48] Tamtéž, žádost vrchního úřadu v Hranicích o schválení stavebních oprav na lázni v Teplicích, v Hranicích 24. 6. 1829. Tamtéž, účet předložený vrchním úřadem v Hranicích za opravy provedené roku 1831, týkající se vodních trubek a kotle, v Hranicích 22. 7. 1832. Architekt Joendl v roce 1835 psal o „*teplickém lázeňském domě, který ve všech svých částech kvapně zaniká*“. Zhotovil také rozpočet na potřebné práce, z nichž měla být provedena pouze část. Týkal se například opravy podlah, oken, van, stáje pro krávy u hostince. Stavební mistr Wenzl Knorr ale provedl všechny uvedené položky. Tamtéž, Joendlův dopis adresovaný jeho „Jasnosti“, v Hranicích 24. 4. 1835. Tamtéž, Joendlův rozpočet na nutné úpravy lázeňského domu, v Hranicích 24. 4. 1835; protokol sepsaný v Hranicích za účasti stavebního mistra Wenzla Knorra, v Hranicích 22. 5. 1835; vyjádření k těmto opravám, ve Vídni 2. 6. 1835; dopis architekta Joendla jeho „Jasnosti“, v Praze 1. 9. 1835.

[49] ZA v Opavě, pob. Olomouc, Velkostatek Lipník nad Bečvou, inv. č. 3701, sign. 32/5, karton 1773, zpráva vrchního úřadu hranického panství o nutných opravách v lázních, 28. 3. 1838.

[50] K osobnosti architekta Joendla a k jeho působení na Moravě viz KROUPA, Jiří. Johann Philipp Joendl: stavební ředitel na Moravě v první polovině 19. století. In: KROUPA, Petr; DVOŘÁKOVÁ, Eva (ed.), Generosum labor nutrit. Sborník k poctě Bohumila Samka, Brno 2010, s. 135–150.

[51] ZA v Opavě, pob. Olomouc, Velkostatek Lipník nad Bečvou, inv. č. 3701, sign. 32/5, karton 1773, zpráva architekta Joendla týkající se lázeňského domu, v Hranicích 13. 12. 1842. Tamtéž, vyřízení této zprávy, ve Vídni 27. 12. 1842.

[52] Viz INDRA (pozn. 39), s. 9.

[53] ZA v Opavě, pob. Olomouc, fond Vs Hranice, inv. č. 522, sign. 121, karton 158, vyjádření inspektora Hitschmanna ke stavbě lávky přes řeku Bečvu, v Lipníku 17. 3. 1813.

[54] Tamtéž, rozpočet ke stavbě nové lávky, v Hranicích 6. 3. 1813, s přípisem Schmidta z 8. 4. 1813, ve Vídni: „*Gegenwärtige Vorausmaas und Kostenüberschlag ist nach dem eingeschickten Plan für richtig befunden.*“ Tamtéž, předání plánu hranickým hospodářským úřadem, v Hranicích 10. 3. 1813. – Tamtéž, Schmidtova zpráva o obnově lávky přes řeku Bečvu, ve Vídni 8. 4. 1813.

[55] Tamtéž, Leykamův dopis inspekci v záležitosti vytvoření lávky v Teplicích, ve Vídni 23. 4. 1813. Tamtéž, vyjádření inspektora Hitschmanna, v Neustadtu 13. 5. 1813.

[56] ZA v Opavě, pob. Olomouc, fond Vs Hranice, inv. č. 709, sign. 141, karton 207, Rüdiger sv. pán von Stillfried hospodářskému úřadu v Hranicích ve věci vytvoření lávky, v Libochovicích 17. 6. 1813.

[57] ZA v Opavě, pob. Olomouc, fond Vs Hranice, inv. č. 522, sign. 121, karton 158, Rüdiger sv. pán von Stillfried hospodářskému úřadu v Hranicích ve věci vytvoření lávky (opis), v Hranicích 14. 10. 1813.

[58] Tamtéž, kníže Dietrichstein inspektoru Hitschmannovi ve věci zaslání plánů ke stavbě lázeňského domu a lávky přes Bečvu, ve Vídni 6. 5. 1814.

[59] ZA v Opavě, pob. Olomouc, fond Vs Hranice, inv. č. 709, sign. 141, karton 207, rozpočet a plán ke stavbě lávky od krajského stavebního mistra A. Korompaye, v Hranicích 8. 6. 1814. ZA v Opavě, pob. Olomouc, fond Vs Hranice, inv. č. 522, sign. 121, karton 158, vyjádření inspektora Hitschmanna ke stavbě lávky, v Lipníku 16. 6. 1814. Tamtéž, svolení knížete Dietrichsteina ke stavbě lávky, ve Vídni 30. 6. 1814.

[60] Viz Topographisch-medizinische Beschreibung (pozn. 4), fol. 43.

[61] Viz INDRA (pozn. 39), s. 9.

[62] COENEN, Ulrich. Von Aquae bis Baden-Baden. Die Baugeschichte der Stadt und ihr Beitrag zur Entwicklung der Kurarchitektur, Aachen 2008, s. 458–460. ŠREK, Robert. Karlovy Vary. Architektura v letech 1780–1850, Olomouc 2011, s. 98–100.

[63] ZA v Opavě, pob. Olomouc, fond Vs Hranice, inv. č. 522, sign. 121, karton 158, nóta sv. pána von Mitterera, ve Vídni 29. 5. 1804. Plán označený Idee der Situation des Töplizer Bad 1 Stunde v. Weiskirchen, nedatovaný, sign. Baron Mitterer fc.

[64] ZA v Opavě, pob. Olomouc, fond Vs Hranice, inv. č. 4084, MAPPA DER GEGENT BEI TEPLITZ AUF DER FÜRST DIETEICHSTEINISCHEN HERRSCHAFT WEISZKIREN, Aufgenohmen, und Gezeichnet Joseph Jirasek Rewierjäger und Ingenieur in Weißkirchen 1811.

[65] J. H. A. G.: Vorschlag zur ästhetischen Verzierung des Teplitzer Thals bei mährisch Weißkirch im Prerauer Kreise, Hesperus: ein Nationblatt für gebildete Leser, 51, 1813, s. 401–403. V iniciálách J. H. A. G. se zřejmě skrývalo jméno Josefa Heřmana Agapita Gallaše. Citát z Hirschfelda viz ŠREK (pozn. 62), s. 99.

[66] ZINK, August. Beschreibung der Heilquellen des Gesenkes und ihres zweckmäßigen Gebrauches, Brünn 1816, s. 23. Tyto informace jsou opakovány v knize Die besuchtesten Badeörter und Gesundbrunnen des österreichischen Kaiserthums. Ein Buch für Heilbedürftige, Badereisende, Freunde der Natur und der Vaterlandskunde in topographischer, geschichtlicher, naturhistorischer und medicinischer Hinsicht. Zweiter Theil, Brünn 1821, s. 175. Podle Nesrsty směrem k Propasti byla vymýcena alej lesem a vedla k ní příkrá cesta s lavičkami, do

prohlubně se sestupovalo po 257 schodech. Viz NESRSTA (pozn. 40), s. 51–53. V roce 1825 byly schody se zábradlím prohnilé a řešila se jejich oprava. ZA v Opavě, pob. Olomouc, fond Vs Hranice, inv. č. 1247, sign. 841, karton 247, úřední korespondence ve věci zhotovení rozpočtu zde uložená, např. Josef hrabě Vratislav z Mitrovic inspektoru Hitschmannovi, v Praze 27. 6. 1825.

[67] ZA v Opavě, pob. Olomouc, fond Vs Hranice, inv. č. 522, sign. 121, karton 158, hospodářskému úřadu v Hranicích ve věci okrášlení Teplic, 30. 8. 1817.

[68] Tamtéž, doručení plánu hospodářskému úřadu v Hranicích, v Židlochovicích 1818.

[69] Viz Topographisch-medizinische Beschreibung (pozn. 4), fol. 47–61.

[70] V roce 1756 vydal Edmund Burke velmi vlivný estetický spis Inquiry into the Origin of our Ideas of the Sublime and Beautiful (v německém jazyce Naturforschung über den Ursprung unserer Ideen des Schönen und Erhabenen), v němž pracuje vedle tradičního pojmu krásy s pojmem vznešeno (The Sublime, německy Erhabene). BUTTLAR, Adrian von. Der Landschaftsgarten, München 1980, s. 63. Nesrsta musel mít o jeho názorech povědomí, neboť používal podobnou terminologii (*„mit erhabenen schauervollen Scenen*“, *„das Auge eines Kenners des Erhabenschönen*“). Viz NESRSTA (pozn. 40), s. 6–8, 22, 51–53, cit. s. 6–7.

[71] Pl [Franz Pluskal], Der Hydrothiongashältige Eisensäuerling von Zbraschau in Mähren. In: Jurende´s Mährischer Wanderer. Geschäfts- und Unterhaltungsbuch für alle Kronländer des österreichischen Kaiserstaates, auf das gemeine Jahr 1851, 40. Jahrgang, Wien 1851, s. 165–166.

[72] Jmenujme například žádosti vrchního úřadu v Hranicích či správy velkostatku v Hranicích týkající se povolení či proplacení prací na lázeňském domě z 13. 1. 1843, 18. 4. 1844, 28. 10. 1848, 16. 4. 1849, 30. 1. 1850, 3. 4. 1852, 10. 8. 1852, 24. 5. 1853, které jsou uložené v ZA v Opavě, pob. Olomouc, Velkostatek Lipník nad Bečvou, inv. č. 3701, karton 1773.

[73] Tamtéž, zpráva o přestavbě teplického lázeňského domu a hostince sepsaná správcem hranického velkostatku Machatschem, v Hranicích 28. 12. 1855.

[74] Viz KOLLMANN; ZATLOUKAL (pozn. 1), s. 123–124. Viz ZATLOUKAL; ZEMAN (pozn. 1), s. 443–444.

ZUSAMMENFASSUNG

Karel Faltýnek:
Archäologische Funde von Gemeinde Savín in Region Litovel

In der Gemeinde Savín durchgeführte archäologische Untersuchung zwischen 2012–2019 mit Bodenbehebung und Prospektion mittels Metalldetektoren trug zum tieferen Verständnis der Geschichte dieses Teiles der Mikroregion Bouzov bei, obwohl diese Methoden ihre Einschränkungen und Grenzen haben. Die ältesten Befunde stammen sowohl aus der Urgeschichte als auch aus der jüngeren und späten Bronzezeit und wurden mit analogen Situationen, festgestellt in anderen Gebieten nahliegenden Gemeinden, konfrontiert. Keramikscherben aus Mittelalter verlagern die möglichen Siedlungsaktivitäten der neu angekommenen Kolonisten in die Region von Savín um etwa ein Jahrhundert zurück, als die Siedlung in schriftlichen Quellen erwähnt wurde. Diese Erkenntnisse liegen im Einklang mit dem aktuellen Wissen sowohl in der Region Bouzov als auch in angrenzender Region Konicko. Höchstwahrscheinlich wurde anhand der Ergebnisse von Landschaft-Laserscanning die Frage der mittelalterlichen Siedlungsstruktur des heutigen Savín geklärt. Ein Teil des Gebiets nördlich von *Savíner-Bach* gehörte dem Adel mit enger Verbindung zum örtlichen Gutshof (1781 in Parzellen aufgeteilt). So beziehen sich schriftliche Berichte aus dem 14. und 15. Jahrhundert eher auf diesen Teil des heutigen Dorfes. Parallel zur Existenz dieses Gutshofes wurde für Agraraktivitäten auch das Gebiet südlich von *Savíner-Bach* genutzt, im Bereich der heutigen Flur *Staré Savíny* und des *Savíner Waldes*. Die hiesigen Bewohner waren höchstwahrscheinlich die Untertanen der genannten Herrschaften. Es wurden also die Volkserzählungen in Bezug auf der Flur *Staré Savíny* bestätigt, die bis heute erhalten geblieben sind. Die Untersuchung trug auch zur tieferen Erkenntnis über die Region Bouzov bei, einst so typisch für Kalkproduktion, weil an Fluren *U Březin* und *Pod božími mukami* Überreste pyrotechnischer Vorrichtungen identifiziert wurden, die mit dieser Produktion direkt zusammenhängen. Ohne interessante Sachen gibt es auch keine

Sagen bezüglich der hiesigen Straßen, die der Autor dieses Beitrags von Erzählungen der Zeitzeugen verzeichnete.

Karel Faltýnek, Pavel Šlézar:
Befunde von Gliederfrauengürteln aus der Neuzeit in Region Bouzov

Zu einer spezifischen und bis vor kurzem vernachlässigten Gruppe von Artefakten aus Farbmetallen, oft auch falsch interpretiert, gehören Teile von Frauengürteln aus Metall aus der Renaissancezeit. Insgesamt fünf Teile, die höchstwahrscheinlich einem Gürtel angehörten, (Abb. 2:1–4), wurden in April 2015 mit Metalldetektoren an der Gemeinde Střemeníčko in Region Bouzov gefunden. Die auffällige Einfachheit der Handwerkskunst und der Verarbeitung legt nahe, dass es sich um ein billigeres Produkt für die ländliche Bevölkerung handelt.

Das einzige Fragment einer Fibel aus Blažov (Abb. 2:5), gefunden auch mit Metalldetektor in Herbst 2014, hat eine direkte Analogie aus Němčice na Hané.

Eva Pulkrtová:
Historismus in Region Jeseník und deren architektonischen Schätze

Die Autorin bringt in ihren Beitrag eine neue Untersuchungsergebnisse über den Eintritt des Historismus in der Region Jeseník. Die bedeutendsten historischen Bauten der Region, das Gruft von Vincenz Priessnitz und die Maria-Empfängnis-Kirche in Travná, die in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts zum Vorbild für die lokale Sakralarchitektur wurden, werden detailliert beschrieben. Für einen umfassenden Überblick über das Thema werden auch Kamieniec Ząbkowicki (PL), das Schloss der niederländischen Prinzessin Marianne von Oranien-Nassau, das am Anfang der ganzen Geschichte steht, beschrieben. Ähnliche Themen in Artikeln der vorherigen Sammlband, die sich hauptsächlich auf neugotische Steinkirchen und den Wallfahrtsort in Travná beschränken, werden erweitert und dank neuen Informationen auch korrigiert.

Jitka Štáblová:
Geheimnisvolle Burg Pleče, Beschreibung, Geschichte und Zukunft der Burgruine

Pleče ist eine Burgruine, die sich am östlichen Ende eines langen schmalen Vorgebirges oberhalb des Zusammenflusses von Bächer Stařič und Branná, 3 km südlich der Gemeinde Jindřichov befindet. Die Burg wurde nach einer nahegelegenen Siedlung benannt. Nach archäologischen Funden kann die Burg auf die Wende des 13. und 14. Jahrhunderts datiert werden. Als Bauherr wird ein Landesherr oder eine Privatperson, vielleicht aus dem Adelsgeschlecht von Leipa, genannt, aber wahrscheinlicher ist die Hypothese, dass die Burg vom Adelsgeschlecht Wüstehube erbaut wurde, das in der Region ansässig war. Das Areal besteht neben dem eigenen Burgkern aus Graben mit Wall, Vorburg mit Graben und Vorfeld.

Die Burgruine Pleče ist ein wertvolles Baudenkmal mit dokumentierten Artefakten der ursprünglichen, großzügig gestalteten und zum Teil sorgfältig realisierten Fundamente. Der außerordentliche Wert dieses Denkmals liegt in der Tatsache, dass die Burg nie in ihrem beabsichtigten Umfang fertig gebaut wurde und deren Baustelle wurde dank der langjährigen Ablagerungen konserviert, und stellt somit eine wertvolle architektonische, historische und archäologische Wissensquelle dar.

Robert Šrek:
Architektur des Kurortes Teplice nad Bečvou in erster Hälfte des 19. Jahrhunderts

Der Artikel befasst sich mit der Architektur des Kurortes Teplice nad Bečvou in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts. Basierend

auf der Untersuchung von Archivquellen ist es möglich, den komplizierten Prozess bezüglich der Rekonstruktion des Hauptgebäudes und des Neubaus der Brücke über den Fluss Bečva zu rekonstruieren. Bei diesen Baueignissen wurden erhebliche Einsparungen erzielt und Pläne vorgeschlagen, die billige und weniger hochwertige Varianten vorziehen; die interessantesten Projekte blieben unrealisiert. Der größte Nutzen für Teplice nad Bečvou war in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts die romantische Umgebung, die die Kurgäste für ihre Freizeitaktivitäten und als Ergänzung zur Behandlung genutzt haben.